

Завгородній В. А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВПЛИВУ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА ЮРИДИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

INFORMATIONAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECT OF THE LEGAL INFLUENCE OF THE PRACTICE OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS ON LEGAL ACTIVITY IN UKRAINE

Стаття присвячена дослідженню сучасних наукових підходів до розуміння інформаційно-психологічного впливу, а також визначенню на їх основі поняття, особливостей та структури інформаційно-психологічного впливу практики Європейського Суду з прав людини на юридичну діяльність в Україні. За результатами дослідження визначено суб'єкта впливу та суб'єктів, що сприяють інформаційно-психологічному впливу правових позицій Стразбурзького Суду, об'єкт інформаційно-психологічного впливу, джерело, засіб, методи та цілі інформаційно-психологічного впливу практики Європейського Суду з прав людини на юридичну діяльність.

Ключові слова: вплив, правовий вплив, інформаційно-психологічний аспект впливу, суб'єкт впливу, об'єкт впливу, методи впливу, цілі впливу.

Стаття посвящена исследованию современных научных подходов к пониманию информационно-психологического влияния, а также определению на их основе понятия, особенностей и структуры информационно-психологического влияния практики Европейского Суда по правам человека на юридическую деятельность в Украине. По результатам исследования определены субъект влияния и субъекты, способствующие информационно-психологическому влиянию правовых позиций Стразбургского Суда, объект информационно-психологического влияния, источник, средство, методы и цели информационно-психологического влияния практики Европейского Суда по правам человека на юридическую деятельность.

Ключевые слова: влияние, правовое влияние, информационно-психологический аспект влияния, субъект влияния, объект влияния, методы влияния, цели влияния.

The article is devoted to the research of modern scientific approaches to the understanding of information and psychological influence, as well as the definition on their basis of the concept, features and structures of information and psychological influence of the practice of the European court of human rights on legal activity in Ukraine. According to the results of the study, the author identified: the subject of influence and the subjects contributing to the informational and psychological impact of the legal positions of the Strasbourg court, object of information and psychological influence, source, means, methods and purposes of information and psychological influence practice of the European court of human rights on legal activity.

Key words: influence, legal influence, information-psychological aspect of influence, subject of influence, object of influence, methods of influence, purpose of influence.

Вплив практики Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) на юридичну діяльність в Україні – це багатоаспектна дія правових позицій Стразбурзького Суду як складової частини конвенційної системи на правосвідомість та поведінку суб'єктів правозастосовної, правотворчої, правоінтерпретаційної, наукової та освітньої діяльності з метою формування у них конвенційного мислення та недопущення порушень прав і свобод людини, що гарантовані Радою Європи. Такий вплив, що, передусім, є правовим, має різні аспекти (напрями) дії, одним з яких є інформаційно-психологічний, дослідженню якого не приділено належної уваги в сучасній правничій науці.

Інформаційно-психологічний вплив як предмет наукового дослідження не новий для сучасної доктрини, що зумовлюється комплексністю цього феномена. Його розробкою займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені: М.С. Андрианов, В.В. Бедь, В.К. Бутранець, А.М. Денисова, Я.М. Жарков, В.М. Куліков, В.В. Москаленко, О.О. Немцева, Л.Е. Орбан-Лемб-

рик, В.М. Петрик, М.М. Присяжнюк, Л.Г. Чистоклетов, В.Й. Шишко та інші. Однак, проведені дослідження не торкалися особливостей інформаційно-психологічного впливу практики ЄСПЛ, що зумовлює необхідність проведення подальших наукових розвідок.

Зважаючи на зазначене, метою статті є з'ясування поняття, структурних елементів та характерних рис інформаційно-психологічного впливу практики Європейського Суду з прав людини на юридичну діяльність в Україні.

Початок правового впливу практики ЄСПЛ, беззаперечно, відбувається з моменту інформування суб'єктів юридичної діяльності про правові позиції міжнародного суду Ради Європи, які містяться в рішеннях як проти України, так і інших держав-учасниць Конвенції. Разом із цим у разі отримання такої інформації у відповідних суб'єктів формується відповідне ставлення до неї, а отже, доцільним є дослідження інформаційного та психологічного аспектів впливу в комплексі.

Як слушно зауважує М.С. Андріанов, інформаційно-психологічний вплив – це поширення (передавання) інформації, орієнтоване на зміну психології та поведінки об'єкта впливу, нерозривно пов'язане зі смисловим або комунікативним аспектом спілкування [1, с. 90]. Своєю чергою, Л.Г. Чистоклетов та В.Й. Шишко визначають інформаційно-психологічний вплив як вплив словом, інформацією, що виокремлює основною метою пропаганду певних світоглядних ідей, поглядів, уявлень, переконань, з одночасним формуванням у людей позитивних або негативних емоцій, почуттів, масових психічних реакцій [2, с. 186].

Отже, у загальному вигляді інформаційно-психологічний вплив практики ЄСПЛ можна уявити як процес доведення сформульованих правових позицій Європейського суду до відповідних адресатів із метою зміни їх психічного ставлення до норм Конвенції. Джерелом такого впливу є безпосередньо рішення ЄСПЛ, структурним елементом якої є мотивувальна частина, в якій і міститься правова позиція, що доцільно розглядати правовим засобом впливу.

Дослідження цього аспекту впливу практики ЄСПЛ не можливе без з'ясування його складників.

На думку В.М. Кулікова, в інтегративній структурі психологічного впливу необхідно виокремлювати такі елементи: 1) суб'єкт впливу; 2) об'єкт впливу; 3) цілі впливу; 4) дії в структурі впливу; 5) результати впливу [3, с. 171]. Дещо іншого підходу до структури інформаційно-психологічного впливу дотримуються Я.М. Жарков, В.М. Петрик та М.М. Присяжнюк, які визначають його компонентами об'єкти впливу, методи впливу, спрямованість впливу, мету впливу (реакцію, поведінку) [4, с. 124].

На думку В.В. Москаленка, до структури соціально-психологічного впливу входять: а) суб'єкт (індивід, група, інформаційний ресурс, ЗМІ, ситуація тощо), який організує і реалізує дії, що спрямовуються на зміни в об'єкті впливу; б) об'єкт впливу (окремий індивід, група, суспільство, на які спрямовано тиск суб'єкта взаємовпливу); в) зміст впливу (певним чином побудоване повідомлення, яке має на меті схилити адресата впливу до заданих змін в об'єкта впливу); г) засоби впливу (засоби, технологічне супроводження, прийоми, завдяки яким досягається зміна системи соціальних установок, уявлень, відносин, поведінки в об'єкта впливу); г) результати впливу (зміни, які відбуваються в об'єкта впливу у цьому процесі, – перебудова системи соціальних установок, аттітудів, уявлень, ставлень, відношень, поведінки особистості або групи) [5, с. 39–40, 47].

На наше переконання, зазначений підхід вченого до структури соціально-психологічного впливу не позбавлений дискусійних положень:

1) з огляду на філософське розуміння поняття «суб'єкт» (особа, організована група осіб, соціальна, етнічна та політична спільнота, суспільство загалом, що здійснюють властиву їм діяльність, спрямовану на практичне перетворення предметної дійсності, теоретичне і духовно-практичне освоєння об'єктивної реальності; носій означених якостей, що

уможливлюють виконання ним суспільно значущих функцій [6, с. 612–613]), некоректним є включення до суб'єктів впливу таких елементів, як інформаційний ресурс та ситуації, що тим більше не відповідає вказаному автором призначенню суб'єкта – організовувати та реалізовувати дії, що спрямовуються на зміни в об'єкті впливу;

2) мало обґрунтовано є позиція вченого, що об'єктом соціально-психологічного впливу є безпосередньо індивід чи група людей, що притаманно, скоріше, фізичному впливу. У разі психологічного впливу, на нашу думку, об'єктом є саме свідомість людини, на яку він спрямований. Такий умовивід підтверджується і позицією Я.М. Жаркова, В.М. Петрика та М.М. Присяжнюка, які зазначають, що інформаційно-психологічний вплив спрямовано на індивідуальну або суспільну свідомість інформаційно-психологічними або іншими засобами, що викликає трансформацію психіки, зміну поглядів, думок, відносин, ціннісних орієнтацій, мотивів, стереотипів особистості з метою впливу на її діяльність і поведінку [4, с. 125];

3) визначаючи засоби впливу, вчений не уникнув тавтології, оскільки зазначає, що це і є засоби, при цьому не зрозумілим є те, що мається на увазі під поняттям «технологічне супроводження».

Враховуючи зазначене, можна дійти висновку, що до структури інформаційно-психологічного впливу практики Європейського Суду з прав людини доцільним є включення таких елементів: суб'єкт впливу, об'єкт впливу, цілі впливу, методи впливу.

Суб'єктом інформаційно-психологічного впливу практики Європейського Суду з прав людини є безпосередньо сам Страсбурзький Суд, що, ухвалюючи рішення, формує правові позиції. Разом із цим необхідно виокремити суб'єктів, що сприяють інформаційно-психологічному впливу практики ЄСПЛ, ними є відповідні органи державної влади та інші суб'єкти (наприклад, правозахисні громадські організації, наукові та навчальні установи тощо), що виконують функцію ретрансляції правових позицій ЄСПЛ через оприлюднення та доведення їх до широкого загалу.

На наше переконання, саме останні, зважаючи на наявні повноваження та ресурси, отримавши інформацію про ухвалені рішення ЄСПЛ, можуть значно розширити масштаб її подальшої передачі як у заданому, так і в інших напрямках, збільшуючи коло адресатів.

Об'єктом інформаційно-психологічного впливу практики ЄСПЛ, тобто тим, на що він націлений, є правосвідомість суб'єктів юридичної діяльності.

Зважаючи на традиційний підхід до структури правосвідомості, можна виокремити такі складники: 1) правова психологія, під якою в рамках нашого дослідження необхідно розуміти сукупність почуттів та емоцій, що виражають ставлення суб'єкта до правових позицій ЄСПЛ як правового явища; 2) правова ідеологія, що являє собою сукупність ідей, теорій, концепцій, які відображають осмислення правових позицій ЄСПЛ та усвідомлення їх змісту та сутності; 3) поведінковий складник, що являє собою процес урахування правових позицій ЄСПЛ під час здійснення юридичної діяльності.

Зазначений підхід кореспондується з позицією В.Г. Криська, який вирізняє такі сфери психіки окремої людини, груп людей і суспільної свідомості загалом, на які чиниться інформаційно-психологічний вплив: а) потребово-мотиваційна (знання, переконання, ціннісні орієнтації, потяги, бажання); б) інтелектуально-пізнавальна (відчуття, сприйняття, уявлення, уява, пам'ять і мислення); в) емоційно-вольова (емоції, почуття, настрої, вольові процеси); г) комунікативно-поведінкова (характер і особливості спілкування, взаємодії, взаємовідносин, міжособистісного сприйняття) [7, с. 98].

Важливим моментом в аспекті розгляду цього питання є цілі інформаційно-психологічного впливу. Як твердить В.К. Бутранець, головна мета впливу – це закріплення чи зміна поведінки об'єкта, його ставлення до певних подій, процесів у всіх сферах діяльності, у тому числі факторів інформаційного впливу з боку конкурента [8, с. 106]. З позиції Я.М. Жаркова, В.М. Петрика та М.М. Присяжнюка, кінцевою метою інформаційно-психологічного впливу є досягнення певної реакції, поведінки (дії або бездіяльності) особистості, яка відповідає цілям впливу [4, с. 127].

Дещо інший підхід до розуміння цілей інформаційно-психологічного впливу висловлює М. Андріанов, який зазначає, що основними цілями такого впливу є: формування певних правових поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій, ідеологій, уявлень і соціальних ідентичностей, що досягаються донесенням до людей тієї інформації, яка відповідає завданням впливу, а також наданням її в тому вигляді та обсязі, які найбільше підходять для сприйняття й зумовлюють найбільший ступінь її впливу на об'єкти впливу.

З огляду на зазначене, а також наявність у розглядуваному аспекті впливу двох складників («інформаційного» та «психологічного») метою інформаційно-психологічного впливу практики ЄСПЛ є: 1) формування: правових поглядів (припущень) про прийняте рішення; переконань про аргументованість доводів Суду; уявлень про зміст та обсяг порушених конвенційних прав, гарантії їх дотримання; 2) зміна ставлення до конвенційних норм в їх інтерпретації Європейським судом через відступ від стереотипу щодо пріоритету «верховенства національного закону» та формування конвенційного мислення на основі верховенства права.

Варто погодитись із позицією О.О. Немцевої, яка зазначає, що цілі інформаційно-психологічного впливу визначають характер цього процесу та методи, завдяки яким його буде здійснено, вони залежать від інтересів суб'єктів [9, с. 44].

В.В. Бедь пропонує такі методи психологічного впливу: переконання, рефлексія, навіювання [10, с. 43–49].

Серед зазначених методів, передусім, необхідно звернути увагу на рефлексію, під якою Академічний тлумачний словник української мови розуміє самоаналіз, роздуми людини над власним душевним станом [11].

З-поміж наявних у науці видів рефлексії І.І. Сенчак виокремлює правову рефлексію як невід'ємний компонент у механізмі формування правосвідомості. На думку вченого, правова рефлексія може бути повсякденною і професійною і, залежно від свого виду, впливає на формування, відповідно, повсякденної чи професійної правової свідомості, а тому необхідно розмежовувати такі поняття, як «правова рефлексія» юриста та «професійна рефлексія» юриста [12, с. 5].

Дотримується такої позиції і Л.А. Носко, який зазначає, що рефлексія професійної діяльності – це така форма рефлексії, яка включає результат фіксування рівня свого професійного розвитку і саморозвитку, його аналіз, що проявляється у здатності фахівця займати аналітичну позицію щодо власної професійної діяльності; розвиває його здатності бачити прогалини власної професійної діяльності, модифікувати її шляхом власних внутрішніх ресурсів, що і робить розвиток рефлексії у діяльності фахівця його першочерговою задачею [13, с. 362–363].

Аналіз зазначеного вказує на те, що рефлексія має стати ключовим методом інформаційно-психологічного впливу практики ЄСПЛ на правосвідомість суб'єктів юридичної діяльності, оскільки її застосування: а) дає змогу усвідомити особливості, умови та проблеми, які виникають при застосуванні норм Конвенції, зважаючи на правові позиції Стразбурзького Суду; б) проаналізувати власні професійні дії на предмет їх відповідності конвенційній системі захисту прав людини; в) з'ясувати алгоритм подальшого правильного руху. Разом із цим існування цього методу впливу на об'єкт (правосвідомість) не потребує участі в цьому процесі будь-яких сторонніх суб'єктів впливу і залежить лише від бажання суб'єктів юридичної діяльності.

Важливим при здійсненні інформаційно-психологічного впливу є також метод переконання. Як зазначає В.М. Петрик, переконання звернене до власного критичного сприйняття дійсності та має такий алгоритм впливу: 1) логіка переконання має бути доступною інтелекту об'єкта впливу; 2) переконання необхідно здійснювати, спираючись на факти, відомі об'єкту; 3) переконувальна інформація має містити узагальнюючі пропозиції; 4) переконання має складатися з логічно несуперечливих тез; 5) факти, що повідомляються, мають бути відповідним чином емоційно забарвлені [14, с. 144].

На думку Л. Орбан-Лембрик, метод переконання як спосіб впливу усуває фільтри на шляху інформації до свідомості та почуттів об'єкта інформаційно-психологічного впливу. Учена поділяє переконання на пряме й непряме. Передумовою прямого способу є зацікавленість реципієнта в інформації, зосередженість його уваги на логічних, правдивих, очевидних аргументах. За непрямого способу переконання реципієнт стає підвладним випадковим чинникам, наприклад привабливості комунікатора [15, с. 87].

Вищевикладене дає змогу дійти висновку, що цей метод у рамках інформаційно-психологічного

впливу практики ЄСПЛ має бути застосований лише прямим способом суб'єктами-ретрансляторами правових позицій ЄСПЛ шляхом безпосереднього вербального спілкування з суб'єктами юридичної діяльності в Україні. Його успішне застосування має призводити до сприйняття і включення аргументів ЄСПЛ до власної системи поглядів, яка утворилася в процесі професійної діяльності, до певної трансформації світогляду на права людини загалом та оцінки конкретної ситуації, пов'язаної з їх порушенням, а отже, і зміни мотиваційної основи поведінки.

На протипагу методу переконання, виокремлюють такий метод впливу, як навіювання. На думку І.І. Амінова, навіювання – це цілеспрямований, неаргументований вплив однієї людини на іншу. У разі навіювання відбувається некритичне сприйняття інформації, чужого погляду чи позиції, прийняття її як своєї власної. Навіювання як метод психологічного впливу на особистість розраховане на придушення волі людини, підпорядкування її вимогам особи, що здійснює навіювання [16, с. 58]. При цьому Л. Орбан-Лембрик поділяє навіювання за змістом та результатом впливу на позитивне (етичне) і негативне (неетичне). Перше застосовують у багатьох сферах соціальних відносин як засіб активізації групової діяльності: виробничої, навчальної тощо. Станом застосовують як інструмент маніпуляції свідомістю індивіда, групи [15, с. 92].

На наш погляд, застосування з боку суб'єктів-ретрансляторів такого методу інформаційно-психологічного впливу не є прийнятним, оскільки:

- а) у суб'єктів юридичної діяльності, правосвідомість

яких здебільшого формувалась під впливом позитивістської концепції права, апріорі існує критичне ставлення до правових позицій ЄСПЛ як до чогось стороннього та необов'язкового для сприйняття і врахування; б) придушення волі суб'єктів юридичної діяльності або підпорядкування її вимогам, викладеним у рішеннях ЄСПЛ, є недосяжною ціллю суб'єктів впливу, зважаючи на відсутність підпорядкованості та юридичної відповідальності за неврахування правових позицій Стразбургського Суду.

Вищезазначене дає змогу виокремити характерні риси, що притаманні інформаційно-психологічному впливу практики ЄСПЛ на юридичну діяльність в Україні: 1) суб'єктом впливу є безпосередньо Європейський Суд із прав людини, при цьому ключову роль у реалізації цього аспекту впливу відіграють допоміжні суб'єкти, що реалізують функцію ретрансляції правових позицій; 2) об'єктом інформаційно-психологічного впливу практики ЄСПЛ виступає правосвідомість суб'єктів юридичної діяльності, на яку спрямовується вплив; 3) джерелом впливу є безпосередньо рішення ЄСПЛ, а його правові позиції виступають засобом такого впливу; 4) дієвими методами цього аспекту впливу є рефлексія та метод переконання; 5) цілями інформаційно-психологічного впливу практики ЄСПЛ є: а) формування переконань про аргументованість доводів міжнародної судової інстанції Ради Європи; б) формування уявлень про зміст і обсяг конвенційних прав і свобод, гарантії їх дотримання; в) зміна ставлення до конвенційних норм в їх інтерпретації Європейським судом із прав людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрианов М.С. Злоупотребление свободой массовой информации при освещении проблем преступности: по материалам мониторинга ведущих печатных изданий. Уголовное право. 1999. № 2. С. 88–94.
2. Чистоклетов Л.Г., Шишко В.Й. Информационно-психологичні впливи як невід'ємна складова парадигми інформаційної безпеки. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (Серія психологічна). 2012. № 2 (1). С. 183–193.
3. Куликов В.Н. Прикладное исследование социально-психологического воздействия. Прикладные проблемы социальной психологии. Москва : Наука, 1983. С. 158–172.
4. Інформаційно-психологічне протиборство (еволюція та сучасність): монографія / Я.М. Жарков, В.М. Петрик, М.М. Присяжнюк та ін. Київ: Віпол, 2013. 248 с.
5. Москаленко В. В. Психологія соціального впливу : навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2007. 448 с.
6. Шинкарук В.І. Суб'єкт. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрикос, 2002. С. 612–613.
7. Крысько В.Г. Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт). Москва: Харвест, 1999. 448 с.
8. Бутраец В.К. Информационное противоборство: понятие, субъекты, цели. Государственное управление и право. 2008. № 3 (28). С. 104–109.
9. Немцева О.О. Структура інформаційно-психологічного впливу. Держава та регіони. 2015. С. 42–47.
10. Бедь В.В. Юридична психологія: навч. посіб. 2-ге вид., стереотип. Львів: Новий світ – 2000, 2004. 380 с.
11. Рефлексія. Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/refleksija>.
12. Сенчак І. А. Правова рефлексія як невід'ємний компонент у механізмі формування правосвідомості. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2011. № 1(3). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11siimfp.pdf>.
13. Носко Л.А. Методологія поняття рефлексії як психолого-педагогічної категорії. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2015. Випуск 28. С. 354–364. URL: <http://problemps.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/58/2016/12/28-31.pdf>.
14. Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю, ведення інформаційних війн і спеціальних інформаційних операцій: навч. посіб. / Петрик В.М. та ін. Київ : Росава, 2006. 208 с.
15. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: посіб. Київ: Академвидав, 2003. 446 с.
16. Аминов И.И. Психологический практикум для юристов: учеб. пособ. Москва : Экмос, 2001. 144 с.